

УДК 373.3:159.955.1

ДО ПИТАННЯ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Лавренко С.О., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри початкової, дошкільної та професійної освіти
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті порушено проблему сутності критичного мислення, розглянуто основні прийоми та види діяльності вчителя та учнів під час впровадження на уроках початкової школи технології розвитку критичного мислення.

Ключові слова: критичне мислення, початкова школа, прийоми роботи вчителя та учнів, види діяльності вчителя та учнів.

В статье затронута проблема сути критического мышления, раскрыты основные приемы и виды деятельности учителя и учеников во время внедрения на уроках начальной школы технологии развития критического мышления.

Ключевые слова: критическое мышление, начальная школа, приемы работы учителя и учеников, виды деятельности учителя и учеников.

Lavrenko S.O. ON THE INTRODUCTION OF TECHNOLOGY DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN MODERN ELEMENTARY SCHOOL

The article touches upon the problem of the core of critical thinking, discloses the main techniques and types of activities of teachers and pupils during the introduction of critical thinking development technology in primary school.

Key words: critical thinking, primary school, work techniques of teacher and pupils, types of activities of teachers and pupils.

Постановка проблеми. Рівень комп'ютеризації суспільства XXI століття робить безкрайне інформаційне поле доступним кожному. Без перебільшення можна сказати, що вміння вчасно отримувати необхідну інформацію після її обробки та аналізу для прийняття відповідного рішення – це ключ до успіху в кар'єрі і життя сучасної людини. На перший план виходить завдання розвитку критичності мислення. Зараз необхідно не тільки опанувати інформацією, але і критично її оцінити, осмислити, застосувати. Оскільки технології не стоять на місці, і кожен новий день несе нам незліченну кількість нової інформації, то, зустрічаючись з нею, діти повинні вміти розглядати нові ідеї вдумливо, критично, з різних точок зору, роблячи висновки щодо точності і цінності даної інформації. Вчити учнів початкової школи так, щоб у них розвивалося критичне мислення, набагато важче, ніж просто повідомляти їм окремі факти і закономірності. Грунтуючись на всьому вищевикладеному, можна впевнено говорити, що проблема розвитку критичного мислення в дітей є вкрай актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку критичного мислення та організації навчання учнів за даним напрямом досліджували як закордонні вчені (М. Ліпман, К. Мередіт, Р.У. Поль, Дж. Стіл), так і вітчизняні науковці: К. Баханов,

І. Бондарук, Т. Воропай, Н. Вукіна, Д. Десятов, Д. Клустер, О. Пометун, С. Терно, О. Тягло, О. Ходос, Д. Шакирова та ін.

Постановка завдання. Мета статті – прослідкувати взаємозумовленість та взаємозв'язок основних прийомів та видів роботи учнів і вчителя під час впровадження на уроках сучасної початкової школи технології розвитку критичного мислення.

Виклад основного матеріалу. Технологія розвитку критичного мислення – активний процес, що дає вихованцю можливість контролювати інформацію, порівнювати протилежні точки зору, формувати власні судження («Яке значення має інформація для мене?», «Як я можу використати ці знання?»).

Видатний вчений, професор філософії, фундатор Інституту критичного мислення, Метью Ліпман у своїй статті «Чим може бути критичне мислення» визначає категорію поняття критичного мислення як культивування мудрості. Він визначає: «Освіта завжди ставила перед собою дві принципові мети: передавати знання та культивувати мудрість. У стабільних традиційних суспільствах перевагу мала перша з них. ... Наша сучасна концепція освіти як дослідження поєднує обидві зазначені мети. Вона наголошує однаковою мірою як на процесі, так і на його результаті: на мисленні і на знанні, на дослідженні і на знайденій завдяки йому істині» [4, с. 6].

Ознаками критичного мислення є вміння досліджувати реальні виробничі та життєві ситуації, пропонувати різні варіанти вирішення поставлених завдань, порівнювати, оцінювати, виявляти недоліки і переваги кожного з них, обираючи оптимальний; приймати самостійне рішення та прогнозувати їх наслідки. Важливими якостями критичного мислення є також уміння аналізувати інформацію, зібрану з різних джерел, із погляду її точності, корисності для розв'язання певної проблеми; обговорювати проблему, чітко і продумано викладати власні думки, аргументовано доводити свою точку зору, уважно ставлячись до чужої та враховуючи її; розпізнавати суперечливі дані, судження, аргументи, виявляти і виправляти помилки в чужих розміркуваннях та визнавати їх у своїх.

У психології прийнято розрізняти види мислення за змістом – наочно-дійове, наочно-образне та абстрактне, за характером задач – практичне і теоретичне, за ступенем новизни й оригінальності – репродуктивне (відтворювальне) і творче (продуктивне).

Головною ознакою критичного мислення є наявність таких вмінь:

- 1) робити логічні висновки;
- 2) приймати обґрунтовані рішення;
- 3) давати оцінку отриманій інформації і розумовому процесу;
- 4) бути спрямованим на результат [1, с. 25].

Критичне мислення – це здатність ставити нові запитання, знаходити різноманітні аргументи, приймати належні та продумані рішення.

До завдань технології розвитку критичного мислення належать:

1. Формування пізнавального інтересу в учнів та розуміння мети вивчення даної теми (питання, проблеми).
2. Розвиток внутрішньої мотивації до цілеспрямованого навчання.
3. Підтримання пізнавальної активності учнів.
4. Спонування учнів до порівняння отриманої інформації з особистим досвідом і на її ґрунті формування аналітичного судження.
5. Розвиток критичного способу мислення [5, с. 26].

Критичне мислення – складний процес творчого переосмислення понять та інформації. Це активний процес пізнання, який відбувається одночасно на декількох рівнях. Адже знання, що засвоює людина, яка мислить критично, постійно диференціюються й систематизуються з точки зору ступеня їх істинності, вірогідності, достовірності. Даний вид мислення спирається на отри-

ману інформацію, усвідомлене сприйняття власної розумової діяльності в оточуючому інтелектуальному середовищі. Однак рівень критичності визначається не тільки запасом знань, а й особистісними якостями, установками, переконаннями. Критичність особистості повинна бути спрямована перш за все на самого себе – на аналіз і оцінку своїх можливостей, особистісних якостей, вчинків, поведінки в цілому.

Алгоритм розвитку критичного мислення включає в себе ряд пунктів.

1. Визначення мети та завдання навчання, мотивація інтересу до даної теми (актуалізація особистого досвіду – учням пропонується пригадати, що їм відомо з даної теми, проаналізувати свої знання, включитися в цілеспрямоване навчання).

2. Ознайомлення учнів із новою навчальною інформацією (надання можливості вибору – самостійне опрацювання статті, перегляд фільму, проведення досліду тощо), підтримання пізнавальної активності учнів, критичне сприймання навчального матеріалу, встановлення асоціацій між відомою та отриманою інформацією.

3. Проведення рефлексії (осмислення нового матеріалу, визначення його значимості в особистій системі знань учня, обговорення та аргументація особистих ідей) [1–2].

Розглянемо основні прийоми роботи учнів і вчителя під час розвитку критичного мислення.

1. Створення кластера (від англ. cluster – гроно) – смислового блоку на основі ключових слів з теми.

Нерідко матеріал інтуїтивно розподіляється певним чином, за категоріями. Метою цієї роботи є не тільки систематизація матеріалу, а й встановлення причинно-наслідкових зв'язків між «гронами». Іноді такий спосіб називають «наочним мозковим штурмом».

Послідовність дій при побудові кластера:

1. Запис посередині чистого аркуша (класної дошки) ключового слова або тези, яка є «серцем» тексту.

2. Навколо записуються слова або речення, що виражають ідеї, факти, образи, відповідні для даної теми (модель «планета і її супутники»).

3. Поеднання прямими лініями слів, що з'являються, з ключовими поняттями. У кожного з «супутників», у свою чергу, теж з'являються «супутники», встановлюються нові логічні зв'язки.

Зауважимо, що кластерна схема не є строго логічною і дозволяє охопити надлишковий обсяг інформації. У подальшій роботі, аналізуючи кластер як «поле ідей»,

слід конкретизувати напрямки розвитку теми. Можливі такі варіанти: укрупнення або деталізація смислових блоків (за необхідністю), виділення кількох ключових аспектів, на яких буде зосереджено увагу в окремі схеми.

2. Постановка учнями запитань.

Цей прийом використовується зазвичай під час закріплення знань. Учитель пропонує учням після ознайомлення з текстом виділити головну думку, обговорити її і після цього поставити запитання. Цим прийомом можна активізувати слухання лекцій, захист робіт учнів тощо.

3. Читання тексту з позначками (маркування тексту за мірою його читання) – застосування прийому INSERT (Interactive – самоактивізація; Noting – нова інформація; System – системна розмітка; Effective – ефективна інформація; Reading – читання, Thinking – продумування). Цей прийом дає можливість по-новому працювати з текстом – повторити вже відоме, виділити нове, визначити питання для поглиблення тощо.

4. Створення синканів (франц. «поетичний п'ятирядник») – використовується під час підведення підсумків уроку, вивчення теми. Створенням синкану учень має можливість із великого обсягу інформації відібрати головне і подати його в стислій формі. Синкан повинен мати певну форму, а саме: 1-й рядок – один іменник: головне, про що йдеться мова в даній темі (тема); 2-й рядок – два прикметники: описують вивчене явище (подане в першому рядку); 3-й рядок – три слова: одне дієслово чи опис дії; 4-й рядок – чотири слова: фраза, яка передбачає особистісне ставлення до теми; 5-й рядок – одне слово: синонім до іменника в 1-му рядку.

5. Питання (за Б. Блумом).

Прості питання (питання, під час відповіді на які треба отримати якісь конкретні відомості, згадати і відтворити деяку інформацію. Це питання, які вимагають від нас знання фактичного матеріалу і орієнтовані на роботу пам'яті).

Уточнювальні питання (зазвичай розпочинаються із слів: «Тобто ти говориш, що...?», «Якщо я правильно зрозумів, то...?», «Я можу помилятися, але, на мій погляд, ви казали про...?»).

Питання-інтерпретації (встановлюють взаємозв'язок між теорією і практикою).

Оцінюючі питання (дуже важливо з дитячого віку учити дітей усвідомлювати ті емоції, які роблять вплив на мислення).

Творчі питання (питання, у формулюванні яких є присутніми елементи умовності, припущення, прогнозу).

Практичні питання (дозволяють оцінити ситуацію і ступінь реальності планів, побачити проблему зі сторони).

6. Бортовий журнал – фіксація інформації за допомогою ключових слів, графічних форм, стислих речень, питань.

7. Взаємоопитування – два учні читають текст, зупиняючись після кожного абзацу, і задають один одному питання різного рівня за змістом прочитаного. Дана форма сприяє розвитку комунікативних навичок.

8. Дворядковий круглий стіл – вчитель розподіляє учнів на дві групи. Перша група – це «внутрішнє» коло, члени якого вільно висказують свої думки з проблеми. Друга група – «зовнішнє» коло, члени якого фіксують думки членів «внутрішнього» кола, готуючи свої коментарі та питання.

9. Діаграма Вена – складається з трьох або більше кіл, які перетинаються. У тих місцях, які є спільними, записуються ті риси, які є в поняттях, що порівнюються, а в тих, що не перетинаються, пишуть ті риси, які не є спільними.

10. Дошка питань – це місце в класі, де можна написати і залишити питання, що виникли під час обговорення на уроці, а потім обговорити їх з однокласниками.

11. Алгоритм ІДЕАЛ:

I – Ідентифікуйте проблему. Проблема визначається в найбільш узагальненому вигляді.

Д – Дістаньтеся суті. Учні формулюють проблему у вигляді запитання. Воно повинно бути якнайбільш точним та конкретним.

Е – Ефективні варіанти рішень. Створення якомога більшої кількості варіантів вирішення проблеми здійснюється за допомогою мозкової атаки. Будь-яка критика заборонена.

А – Активізація роботи. Вибір оптимального варіанту, зважуючи всі «за» і «проти».

Л – Логічні висновки. Аналіз дій, що були застосовані для вирішення проблеми.

12. Лінія цінностей – запропоновується питання, що вимагає відповіді «Так» або «Ні». Вчитель з учнем стають у різні кінці класу, а учням запропоновується після обґрунтування своєї точки зору зайняти якесь місце на прямій поміж них.

13. Мозковий штурм – групове генерування великої кількості ідей за відносно короткий відрізок часу.

14. Стратегія 3-2-1 – задайте 3 питання, дайте 2 зауваження, залиште 1 речення.

15. 6 капелюхів мислення – психологічна рольова гра, під час якої, змінюючи капелюхів, змінюють погляд на проблему, що розглядається (білий капелюх – інформація (зосередження на даних), червоний – почуття та інтуїція, червоний – критика, жов-

тий – позитив, зелений – креативність, синій – управління процесом).

16. Концептуальна таблиця – по горизонталі записуються основні характеристики, за якими порівнюються явища або об'єкти, а по вертикалі – властивості, які різняться і за якими відбувається порівняння [3–5].

У 1997 р. Дж. Стіл та К. Мередіт застосували модель навчання розвитку критичного мислення, яка складалася з трьох частин (фаз) – виклику, осмислення та рефлексії.

Розглянемо види діяльності вчителя та учнів за даними фазами.

На етапі виклику доцільним є:

1. Діагностика наявних знань учнів.

Вчитель ставить питання до учнів з метою встановлення рівня їх знань та відтворення всього, що учень знає з даної теми. Дуже важливо, щоб учень на цій фазі сам визначав рівень своїх знань. Учні оформлюють записи на дошці та в зошитах (за відповідями учнів та самостійно).

2. Парна мозкова атака.

Вчитель організовує учнів працювати в парах, в яких відбувається обговорення.

3. Групова мозкова атака, колективна актуалізація наявних знань.

Вчитель організовує взаємний обмін думками в групах, всі групи по черзі відпрацьовують кожний кластер, виконують записи на дошці. Учні обговорюють в групах, які по черзі пропонують свої ідеї з кожного кластера.

4. Спостереження демонстрацій.

Вчитель виконує демонстрації, а учні їх спостерігають.

5. Читання текстів.

Вчитель спостерігає за читанням текстів учнями (індивідуально або в парах – з позначками INSERT).

На етапі осмислення доцільним є:

1) обговорення маркування текстів.

Вчитель пропонує обговорити маркування тексту INSERT спочатку в парах, потім в групах і в усьому класі. Учні колективно обговорюють маркування (у парах, в групах, усім класом);

2) проміжна діагностика знань.

Вчитель пропонує повернутись до ідей та питань, що були записані раніше. Учні співставляють нову інформацію з власними знаннями;

3) дискусія.

Вчитель керує дискусією під час опрацювання кластерів.

На етапі рефлексії (самоаналізу) доцільним є повернення до кластерів.

Вчитель проговорює підсумки дискусії, звертаючи увагу на ключові моменти. Учні уважно слухають, повторюють провідні питання уроку. Також вчитель пропонує перевірити, чи не залишилось питань, на які не отримали відповіді; що нового додаткового бажали б узнати учні, а також обговорює джерела, в яких можна знайти інформацію та відповіді на питання, що виникли. Учні формулюють проблемні питання до наступного уроку.

Підведення підсумків уроку.

Вчитель пропонує підвести підсумок роботи на уроці; оформити його у вигляді синканів, які учні складають та зачитують їх у голос (за браком часу – складання синканів вдома та зачитування на наступному уроці) [2–3].

Висновки. Отже, технологія розвитку критичного мислення пропонує набір конкретних методичних прийомів, які доцільні для впровадження на уроках сучасної початкової школи в різних предметних галузях, видах та формах роботи. Технологія розрахована не на запам'ятовування, а на осмислення творчого процесу пізнання світу, на постановку проблеми та її розв'язання.

Подальшого поглибленого вивчення та узагальнення потребують питання особливостей розвитку критичного мислення в дітей 6-річного віку, впливу критичного мислення на формування життєвої компетентності особистості дитини тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вукіна Н.В., Дементієвська Н.П. Критичне мислення: Як цього навчати / Н.В. Вукіна. – Харків : Видавнича група «Основа», 2007. – 112 с.
2. Сучасний урок у початковій школі. 33 уроки з використанням технології критичного мислення / Упоряд. Г.О. Ярош, Н.М. Седова. – Харків : Видавнича група «Основа», 2005. – 85 с.
3. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер. – К. : Плеяда, 2006. – 220 с.
4. Тягло О.В. Критичне мислення / О.В. Тягло. – Харків : Видавнича група «Основа», 2008. – 189 с.
5. Ходос Е.А. Критическое мышление: метод, теория, практика / Е.А. Ходос, А.В. Бутенко. – Красноярск, 2002. – 139 с.